

LA CORONA D'ARAGÓ I EL COMENÇAMENT DE LES ANUALITATS PAPALS

Els fruits del primer any (*fructus primi anni*) dels beneficis eclesiàstics vacants, durant molts segles, foren destinats a finalitats diverses, fins que, finalment, la Cúria romana se'n va emparar. De les circumstàncies que ho varen portar se n'ha tractat diferents vegades¹. La utilització dels materials que es troben en l'Arxiu de la Corona d'Aragó² permet dir alguna cosa més per l'esclariment d'aquesta matèria.

Hem de fer memòria de les mesures financeres dels senyors temporals d'aquell temps, els quals es preocupaven, no pas amb displicència, dels ingressos de l'Església. Així com Henric III d'Anglaterra havia rebut les anualitats de totes les seves terres com a subsidi per a envair Nàpols, així el rei Pere III d'Aragó, d'una manera violent va disposar per a la caixa de l'Estat dels ingressos dels benefets vacants durant la guerra que tingué, alguns anys després, per raó de Sicília amb França i el Papa³. El seu successor Alfons III, és cert que consentí que els bisbes, amb el permís del Papa, es retiressin els fruits de la primera anualitat; els carregava, però, les costes de les llargues negociacions de pau⁴. Les coses van entrar en un nou període en el regnat de Jaume II el qual va succeir en el regne al seu germà Alfons III en 1291. Bonifaci VIII atorgà a Felip el Bell els fruits del primer any de tots els benefets menors vacants de totes les terres del seu regne. En aixecar-se, per aquest motiu, una queixa general va establir una

¹ KIRSCH, J. P., *Die päpstlichen Annaten in Deutschland während des 14. Jahrhunderts*, 1903, p. 9 ss. — HALLER, J., *Papsttum und Kirchenreform*, I, 1903, p. 50 ss. — GÖLLER, E., *Die Einnahmen des apostolischen Kammer unter Johann XXII*, 1910, p. 81 ss. — Vegeu la restant bibliografia en el treball de GÖLLER.

² ACA = Arxiu de la Corona de Aragó de Barcelona.

³ Cfr. VINCKE, J., *Staat und Kirche in Katalonien und Aragon*, I, 1931, p. 142-143.

⁴ Ibidem, p. 145. Cfr. també el meu treball: *Els comtes reis de Barcelona i els "servitia" papals vers el 1300 a Anal. Sac. Terrac.*, 7 (1931), p. 342.

limitació al seu privilegi⁵. Emperò, ja havia despertat l'ambició de Jaume II. En el borrador d'una instrucció a un ambaixador, que Finke fixa a la tardor de l'any 1297, i que tracta de trobar els mitjans econòmics per la guerra contra Sicília, escriu: "Item quod concedantur sibi redditus et proventus primi anni ecclesiasticorum beneficiorum vacantium in terra sua, sicut concessum est regi Francie"⁶. Quina fos la fi d'aquestes negociacions no ho sabem.

Durant les guerres contra Sicília la lluita amb els moros va passar a segon terme. En 1309 Jaume II va creure oportú renovar la tradició de la seva casa i del seu poble amb la presa d'Almeria. Els pressupostos per aquesta guerra representaven una suma fabulosa. El bisbe Pons de Lleida i Bernat de Fonollar havien de demanar al Papa el permís de posar un impost sobre el patrimoni eclesiàstic i, tal com diuen en llur relació del 26 de febrer i 5 de març d'aquell any, van proposar al Papa Climent V el tributar una dècima de vuit anys de tots els fruits i també els fruits dels benifets vacants durant cinc anyades⁷. El Papa va accedir, almenys en part, als desigs del rei. Coneixem els plens poders d'aquesta concessió, atorgada cap als finals de la tardor del mateix any, als bisbes del regne de Jaume II. Aquesta concessió dispensava els prelats i aquells clergues que, sense haver estat ordenats, posseïen una parròquia, o la posseïrien dintre dels tres anys següents. de rebre les ordres durant cinc anys, cas que cedissin els *fructus primi anni* al rei per a la guerra contra els moros⁸.

Mentre els bisbes i els reis es discutien, com en un campionat, les anyades, madurava en la cúria romana el pla d'assegurar-se'n una part. El primer Papa que va portar a l'execució aquest pla va ésser, com ha provat Göller, Climent V. Ja en els primers anys del seu papat — la data no és coneguda — es va reservar per ell els fruits del primer any de tots els benifets d'Anglaterra que vacarien dintre tres anys. Aquest fet provocà la indignació dels magnats d'Anglaterra i trobà l'oposició del Concili de Vienne. Sembla que havia comanat de recollir tots

⁵ DIGARD, G., *Les registres de Boniface VIII*, n. 2889.

⁶ FINKE, H., *Acta Aragonensia*, I, p. 41.

⁷ *Ibidem*. II, p. 767; III, p. 196.

⁸ *Regestum Clementis papae V*, ed. cura monachorum OSB., 1884 ss., n. 5095.

els ingressos anyals d'Anglaterra que vacarien dintre tres anys. La cridòria que es va aixecar no el va privar de mantenir les seves exigències, en tant que atenyia l'Anglaterra, sembla, però, que no les va fer extensives a altres països i, en el cobrar aquestes quantitats a Anglaterra, va aconsellar paciència. La mort el va sorprendre abans que hagués pogut informar-se del compte final⁹.

Joan XXII, al cap de poc d'haver estat elegit Papa, ja rebia la petició de diferents prínceps per tal que els atorgués els *fructus primi anni*. Sis dies després de la seva coronació concedia les anyades al príncep Carles de Valois¹⁰ i al cap de pocs dies les concedia a Felip el Llarg¹¹, regent de la corona francesa. No gaire més tard el rei d'Anglaterra rebia la meitat de les anyades, juntament amb la dècima de la creuada imposada pel Concili de Vienne¹².

En aquestes condicions el Papa abandonà la seva reserva. Pel 8 de desembre de 1316 es reservava per tres anys el producte del primer any de les vacants de les esglésies de la majoria de les províncies eclesiàstiques i diòcesis exemptes. Els dos prínceps francesos les havien obtingut per quatre anys¹³. Les diòcesis de Catalunya, València i Aragó hi eren compreses. N'eren exceptuats els grans prelats (arquebisbes, bisbes i abats regulars), els beneficis que no arribaven a produir sis marcs de plata, els beneficis vacants per permuta; igualment les distribucions quotidianes als canonges i les capellanies que s'havien fundat per aniversaris i altres fins determinats. Les fundacions que devenien vacants varies vegades durant l'any solament devien tributar l'anyada una vegada. La collecta de l'annualitat, emperò, no es recollia com en temps del Papat de Climent V, el qual arreplegava el producte de tota l'annualitat, sinó que a voluntat dels collectors era tret a o bé de la quantitat de la qual era pagada la dècima eclesiàstica, o bé de la part sobre-

⁹ GÖLLER, *Die Einnahmen*, & p. 85. — HALLER, *Papsttum und Kirchenreform*, p. 51-52.

¹⁰ Al 11 de setembre de 1316. MOLLAT, G., *Jean XXII. Lettres communes des papes d'Avignon*, 1904 ss., n. 960.

¹¹ Al 14 de setembre. *Ibidem*, n. 1011. Cfr. també: COULON, A., *Jean XXII. Lettres secrètes et curiales relatives à la France*, 1906, ns. 23, 27, 29-30.

¹² BLISS, *Calendar of entries in the papal registers relating to the Great Britain and Ireland, I. Papal letters*, 1893 ss., vol. II, p. 138-139.

¹³ MOLLAT, *Jean XXII*, n. 4934 ss.

ra ¹⁴. Göller creu amb raó que es tracta, poca diferència, de la meitat dels ingressos totals de l'any ¹⁵.

El cobrament d'aquests *fructus primi anni* en les terres de la Confederació aragonesa era confiat a Hugo de Mirabello i a Gerald Danglars, els quals, en aquelles circumstàncies, liquidaven en aquelles terres altres afers econòmics, per comanda del Papa ¹⁶. Al primer de maig de 1319 Joan XXII confirma als dos nuncis l'haver rebut 7.452 florins i 76 diners de plata, import de les anualitats ¹⁷.

Naturalment, aquesta quantitat era solament una part de les anualitats, tota vegada que el plaç de replega encara no era finit. Aquests resultats incitaven de nou al rei a utilitzar per ell aquesta font d'ingressos de les fundacions. Va fer la proposta d'una manera elegant. Recollia les anualitats per a la campanya contra la mitja lluna en les terres frontereres ¹⁸. Va voler, emperò, posar-hi mà d'una manera massa radical, tota vegada que demanava un consentiment per a la durada de deu anys. Pel que sabem, la petició no va ésser presa en consideració, potser perquè feia molt poc que l'havia fet precedir de la petició d'una dècima per a envair la Sardenya, empresa que no tenia pas la simpatia de Joan XXII.

L'import dels ingressos de les anualitats en les terres de la Confederació aragonesa ens és conegut pels rebuts dels registres papals. No hi havia pas una reserva general. La cobrança es feia a base d'una reserva especial, per la qual solament estaven afectats certs beneficis, especialment aquells que vacaven a la Cúria. A l'any 1324 les anualitats de les províncies de Saragossa, Tarragona i Mallorca donaren més de 5.000 lliures barceloneses ¹⁹. La comptaduria de Vidal de Vilanova

¹⁴ C. 2. *Extravag. Joh XXII, de electione et electi pot.*, l.

¹⁵ *Die Einnahmen*, p. 80. Que la dècima no era de tot el producte de les prebendes ho manifesta el que amb el temps no augmentés, tot i haver millorat aquestes prebendes. Per això Alfons IV (1327-1336), sobre una concessió de la dècima, deia: "alias concessio esset valde modica, et est certum quod a tempore dicte taxationis antique redditus ipsi sunt plurimum augmentati", ACA. Reg. 562. f. 200.

¹⁶ Cfr. VINCKE, *Staat und Kirche*, I, p. 191 ss.

¹⁷ GÖLLER, *Die Einnahmen*, p. 635.

¹⁸ Instrucció de primer d'agost de 1322 a l'infant Pere: "Item que atorgàs als enantaments dels morcos los benifets ecclesiàstics vagants per tota la terra del senyor rey a x. anys." ACA. Reg. 338, f. 154.

¹⁹ GÖLLER, *Die Einnahmen*, p. 615-166.

de Montalbà feia en 1326 tramesa de 2.000 florins i molt aviat s'havien de pagar les anualitats de la rica pabordia de Tarragona²⁰.

Pel 1.º de març de 1329 Joan XXII repetia la reserva dels *fructus primi anni* de les prebendes que s'havien de proveir o que vacarien dintre els tres anys propvenients²². Ara el rei tornava a donar senyals de vida. Al 27 d'agost del mateix any enviava al Papa el seu conseller Blasi Maça de Vergua i el seu guardasegells Garcia Pérez de Carrió per tal de demanar, per un període de deu anys, els fruits dels beneficis vacants. L'objectiu era la guerra contra Granada²³. Semblant cosa es registra en la instrucció del conseller reial Bernard Jordà d'Illa, el qual l'any següent empenia el camí de la Cúria amb el fi de demanar l'import dels beneficis vacants durant l'espai d'una anyada²⁴. I al cap de poc²⁵ Guillem Richer, arcedià de Santa Engràcia de Saragosa i canceller de Joan d'Aragó, patriarca d'Alessandria havia de tractar del mateix afer: havia d'obtenir un any d'indulgència pels clergues que prendrien part en la lluita contra els moros i hi morissin²⁶.

Joan XXII, qui en aquesta avinentesa es mostrava disposat a atorgar una dècima²⁷, va preferir recollir les anualitats per ell. Es va servir del mestre P. de Remolins per a col·lector a l'arxidiòcesi de Saragossa²⁸. Al final de l'any 1330²⁹ podia certificar l'haver rebut la quantitat de 10.000 florins de les terres catalano-aragoneses, a la qual s'hi afegiren rebuts per una quantitat superior a 1.610 florins³⁰.

La necessitat de diner per a finançar l'empresa planejada

²⁰ Ibidem, p. 523.

²¹ Ibidem, p. 423.

²² Ibidem, p. 90-91.

²³ ACA, Reg. 562, f. 93. El to de la súplica és significatiu; no es tracta, però, naturalment aquí, com en altres llocs, del producte dels beneficis durant deu anys, sinó tan solament dels *fructus primi anni* d'aquells beneficis que quedessin vacants els deu anys següents.

²⁴ Instrucció de 14 de juliol de 1330. Ibidem, f. 106 ss

²⁵ Richer feia el viatge cap a Avinyó amb cartes de recomanació, del rei, de 7 d'agost de 1330.

²⁶ L'any d'indulgència tornava a entendre's aquí en el sentit antic: Els clergues de referència podrien disposar per testament dels rèdits de l'any següent a llur mort.

²⁷ Privilegi de 2 de maig de 1330. ACA, Reg. 541, f. 104.

²⁸ Any 1330. Ibidem, Reg. 437, f. 285.

²⁹ Rebut de 30 desembre de 1330. GÖLLER, *Die Einnahmen*, p. 636.

³⁰ Rebuts de 19 febrer i 26 abril de 1331. Ibidem, p. 636,627.

contra Granada donava avinentesa al rei per a reclamar l'auxili de Felip VI de França, el qual declarà voler emprendre una creuada i, per aquesta raó, disfrutava de gran influència prop del Papa. El rei Alfons desitjava obtenir, per la seva mediació, una millora de les condicions de la dècima i una prolongació, per un any, de les entrades de les fundacions vacants ³¹.

Ço que va aconseguir no ho sabriem dir. Els registres papals dels darrers anys del pontificat de Joan XXII que falten per a publicar deixen esperar qualque notícia sobre el particular. Cosa certa és que aquest papa no va parar fins a l'hora de la seva mort de cercar nous mitjans per a la seva molt sollicitada caixa del producte de les fundacions vacants. Pocs mesos abans de la seva mort s'ingresaven a la cambra papal 1.629 lliures i sou i 10 diners de monedes barceloneses dels *fructuum beneficiorum vacantium* ³². Benet XII va continuar les actuacions del seu antecessor en ço que a les anualitats fa referència.

L'evolució assenyalada des del començament de les anualitats papals deixa entreveure clarament la influència variada entre el procedir dels reis i del Papa. Sovint s'ha fet referència a la influència exercida per l'administració de les finances papals en els procediments financers dels senyors temporals. Al contrari, també la pràctica dels senyors temporals influeix donant iniciatives a la cambra apostòlica ³³. Göller mostrà l'estreta relació entre el dret de regalia i els *servitia* papals ³⁴. Però també les anualitats papals ens donen un magnífic exemple. Esdevingueren una espècie de contribució papal ³⁵ el començament i evolució de les quals s'ha d'atribuir, en gran part, a les pràctiques dels reis. Les múltiples queixes dels senyors temporals sobre el particular no ens han d'enganyar. I sota aquest aspecte no cal oblidar entre les cases regnants la de Barcelona-Aragó.

JOAN VINCKE
trad. d'A. GRIERA

³¹ ACA, Reg. 562, f. 200.

³² Rebut de 25 agost de 1334 GÖLLER, *Die Einnahmen*, p. 383.

³³ GÖLLER, E. *Die Einnahmen der apost. Kammer unter Benedikt XII*, 1920, p. 215 (de l'any 1337), 218 (de 1338), 221 (de 1339), 228 (de 1340).

³⁴ *Die Einnahmen unter Johann XXII*, p. 29.

³⁵ Cfr. KIRSCH, J. P., *Die Annaten und ihre Verwaltung in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts* a *Hist. Jahrbuch*, 9 (1888), p. 300 ss. — IMBART DE LA TOUR, P., *Les origines de la réforme*, II, 1909, p. 27 ss.